کوردبوون و ناسیۆنالیزم

بەشی یازدەیەم بۆ پانزەیەم

ئەمە بەو واتایەی، مرۆڤ تەنیا لە دەرەوەی ویستی خۆیدا دەکەوێتە ژێر کاریگەرێتی و باندۆڕی هێزێکی دەرەکیەوە، کە خودایە.

نووسەر بەڕوونی لەسەر مەملەکەتەکەی لایبنیتز دەڕوات و شیتەڵکاری بۆ دەکات. تا لە ئاکامدا ئەم پوختەیەمان پێشکەش دەکات:

"کەسانی ناو مەملەکەتی خوا وەک پارچە ونبووەکانی یەک وێنەن و ئەم وێنەیەش وەک ئایدیاڵ و لەناو رۆحی کۆیی هەر یەکەیاندایە و هەر یەکەیان بەوە بەشداری لە شێوەگیرکردنی ئەو وێنەیەدا دەکەن کە بێ گوێدانە پارچەکانی تری وێنەکە ئەو پارچەیەی لەناوخۆیاندا هەیە و بوونی ئەو لەناو کۆی وێنەکەدا دیاری دەکات،شێوەگیر بکات"(١٨٠)

واتە هەر تاکێک بەشێکی بچووکی پێکهێنەری مەملەکەتەکەیە و بۆ کۆی گشتی تاکەکان مەملەکەتە دروست دەبێت،هەروەک کۆی پارچەکان وێنەکە تەواو دەکات. پاش تۆزێ لێدوان و شی کردنەوە ئەم بۆچوونەش ،دەخاتە سەر قسەکانی و دەڵێ:

"رۆحی کۆیی ناو تاکەکانی مەملەکەتی خوا لە رێگەی رۆحی تاکە کەسەکانەوە،هەر یەکەیان بەرەو ئامانجە تاکەکسییەکەی خۆی ئاڕاستە دەکات و بەمە ئامانجە کۆییەکەی خۆی وەدی دەهێنێ"(١٨١)

هەر تاکێ لە تاکەکانی مەملەکەتی خوا، هەموو مەملەکەتی خوا لەناویدا هەیە و هەر تاکێک لایەنێکی بوونی مەملەکەتی خوا ڕەنگ پێدەداتەوە. کەواتە هەر تاکێکی بەشێک لە ناسنامە گەورەکەی مەملەکەتی خوا لە خۆیدا نوێنەرایەتی دەکات. بە کۆی گشتی هەموویان، مەملەکەتی خوا دەنەخشێ.

ـ مەملەکەتی خوا و نەتەوە

درێژەدان بەم باسە، بە ئامانجی زەمینە سازکردنە بۆ تێگەیشتن لە بنج و بناوانی بیرۆکەی نەتەوە لای ئەڵمان. چونکە هەر فەیلەسوفێ، وەک دەڵێن، کوڕی سەردەمەکەی خۆیەتی، بەپێی کات و شوێنی خۆی، بەشدارییەکی کردووە، لە داڕشتنی چەمکی نەتەوەدا. فەلسەفەی لایبنیتزیش سەرەتای دەرکەوتنی ئەم باسە، تا لە دوا وێستگەدا، لایبنیتز وەک فەیلەسوفە سەرەتاییەکانی ئەڵمانی، لای ئەو ئەم بیرۆکەی هەمەکی نەتەوەیە. لای لایبنیتز نەتەوە بوونێکی پەتی هەیە و پاشان بەرەو کامڵ بوون هەنگاو دەنێ، تا لای هیگڵ بیرۆکەکە لە نەتەوەدا دەخەملێ.

ئێستا زانیمان لای لایبنیتز تەنیا سیستەمێک هەیە و ئەویش سیستەمی مۆنادەکانە، کە دەکاتە سیستەمی تاکەکانی نەتەوە. لێ هێشتا بیرۆکەی نەتەوە لێرەدا، بە تەواوی نەچەسپیوە و بە دوا قۆناخی پرۆسەی دەرکەوتنی نەگەیشتووە. دواتر لای کانت، لە مەملەکەتی ئامانجەکاندا، هەنگاوێکی دیکە بەرەو شەقڵ بەستن دەڕوات و لە دوا مەنزڵگادا، لای هێردەر و فیختە و هێگڵ، بە تەواوتی دەخەملێ و وەک نەتەوە بە دیار دەکەوێ.

ـ دەرکەوتنی بیرۆکەی نەتەوە لە کۆمەڵگای ئاکاریدا

مۆنادەکانی مەملەکەتی خوای لایبنێتز بە سیستەمێک هەڵسوکەوت دەکەن، لەناخی خۆیان بوونی هەیە و لەدەرەوە هیچ هێزێک هەڵیان ناسووڕێنێ. خۆیان هەمئاهەنگی نێوان خۆیان سازدەکەنو کاروبارەکانی خۆیان ئەنجام دەدەن. بە کورتی زیگنالی هەڵسوکەوتکردنیان لە ناخی خۆیانەوە بۆ دێت، نەک لەدەرەوە. لای کانتیش لە مەملەکەتی ئامانجەکان دا، مرۆڤ هەر جوڵە و کردەیەک بکات، یاسا و ڕێساکەی لە ئەقڵی خۆیدا بوونی هەیە و ئەمیش مەحکوم نییە، بە هیچ یاسایەکی دەرەکی. بە دەربڕینێکی تر، ئەمانە خۆیان ئاغای خۆیانن و ملکەچ و یەخسیری چ بڕیار و کاریکەرێتیی بێگانەی دەرەکی نین و لە ڕێگای هێز و ئەقڵ و سیستەمێکی ناوەکییەوە دەبزوێن.

" تاکە کەس لای ئەو بە بوونی ئیرادەی چاک لەناو ئەو مەملەکەتەیدا بوون پەیدا دەکات،ئیرادەی چاکیش لای کانت،ئەو ئیرادەیەیە کە بۆ کارکردنی،دەستوور لە یاسا عەقڵییەکانی ئاکار وەردەگرێت و کاتێکیش دەتوانێت ئەمە بکات کە خۆی داماڵیبێ لە هەموو ئەوەی کە سەرەکیی و ئەزموونییە. ئیرادە بە گشتی خۆی لە نێوان دوو جۆر لە هێزدایە و لە ئیختیاری خۆیدایە بۆ خوڵقاندنی کاروکردەوەکانی مرۆڤ دەستوور لەم جۆریان وەردەگرێ."(١٨٦)

تاکە کەس بە بوونی ویستی چاک، بوون پەیدا دەکات. ویستی چاکیش، کە کار بە یاسا عەقڵییەکانی ئاکار دەکات، کاتێکیش دەتوانی ئەم ئەرکە ئەنجام بدات، کە کاریگەرێتی دەرەکی و ڕووداوە ئەزموونیەکانی لەسەر ئەنجام بدات. ویست و خواست لەبەردەم دوو ڕیانێکدایە، لە نێوان بنەما پێشینەکانی خۆیدا و هاندەرە پاشینانەی هەڵیدەنێن و ماددین.

"ئیرادە بۆ شێوەگیرکردنی کردەکان بۆی هەیە لە دوو سەرچاوەوە دەستوور وەرگرێت،سەرچاوەیەکیان: بنەما پێشینە وێنەییەکانن کە لەناو عەقڵی مرۆییدان و بە ئەزموون پەروەردە و فێرکردن لە زەینیدا جێگیرنەبوون و بەخۆیان لەناو عەقڵدا بەشێوەیەکی پێشینەیی هەن.سەرچاوەکەی تریان ئەو بنەمایانەن کە لەدەرەوەی مرۆڤەوە و لەو ژینگە کولتوری و پەروەردەییەوە کە تیایدا دەژین،بەهۆی ئەزموونکردن و فێربوون و پەروەردەی فەرمی میللییەوە دەگوازرێنەوە بۆیی و لە زەیندا بەشێوەیەکی نائاگایانە کار بە ئیرادە دەکەن و لە کار و کردەوەکانی مرۆڤدا شێوەگیر دەبن(...) "کانت بنەما وێنەییەکانی عەقڵ بە یاسا ناو دەبات و بنەما ئەزموونییە مادییەکان بە ڕێسا ناو دەبات"١٨٧

د. عرفان، پێ بە پێی ئەم هاوکێشەیە لەگەڵ بابەتەکەدا هەنگاو هەڵدێنێ و پوختەی بۆچوونەکەی بەم شێوەیەیە: کانت بنەما وێنەییەکانی عەقڵ بە یاسا و بنەما ئەزموونییە ماددییەکان بە ڕێسا ناو دەبات. یاسای ئاکاریش دەبێت بە شێوەیەکی ئۆتۆماتیکی لە عەقڵی مرۆڤدا، بە شێوەیەکی پێشینە هەبێت. کاتێ دواتر ئەو بنەمایانەی لە کولتوری میللی یان فەرمیدا هەن،ناودەنێ ڕێساکانی هەڵسوکەوتی کردەیی و جیایان دەکاتەوە لەو بنەمایانەی بە خۆڕسک لە عەقڵدا هەن، کە یاسا ئاکارییەکانی ئاکاری مرۆڤن. لەبەرامبەر کولتووری دەرەکی و بە میللی و فەرمییەوە، کولتورێکی تر باس دەکات، ناوی دەنێت **"کولتووری عەقڵ"**. تاکە کەس بە ویست و خواستی/ ئیرادەی چاک و ئیرادەی چاک کار بۆ دەستوور و یاسا عەقڵییەکانی ئاکار وەدەگرێ.

"کولتووری عەقڵ کولتورێکی وەرگیراو نییە لە کۆمەڵگا و دەرەوەی مرۆڤ، کولتورێکە بە خۆی لەناو عەقڵی مرۆییدا هەیە و مرۆڤ ئەوەندەی لەسەرە لەناو خۆیدا پەی پێیبات".(١٨٧)

کولتووری ناوەکی و دەرەکی لای مرۆڤ و کاریگەرێتی لەسەر مرۆڤ، قورسایی ئەم بەشە داگیر دەکات. نووسەر درێژە بەم باسانە دەدات، بۆ ئەوەی لە هەموو گۆشەکانەوە، سەرنج لە جیاوازی نێوان عەقڵی مرۆڤ و کاریگەرێتی دەرووبەرەکەی بدات.

"بەم پێیە ئیرادەی مرۆڤ لەگەڵ بوونی مرۆڤ لەناو کۆمەڵگادا،دەکەوێتە بەردەم دوو کولتوری جیاواز ،کولتورێکی دەرەکی کە ئەو کولتورەیە لەناو کۆمەڵگاکەدا هەیە و حازرە و لەرێگەی ژیان لەناو کۆمەڵگادا وەریدەگرێت،بەمەش دەبێتە تاکێکی قبوڵکراوی ناو ئەو کۆمەڵگایە،لەگەڵ کولتورێکی ناوەکی کە لە مرۆڤ خۆیدا بەخۆی هەیە و ئەوەی لەسەر مرۆڤە تەنها دۆزینەوەیەتی ئەویش کولتوری عەقڵە".(١٨٨)

کانت زۆر لەسەر کۆمەڵگاکەی دەڕوات و بە مەملەکەتی ئامانجەکان/ غایەتەکان، یان بە جیهانی مەعقول ناوی دەبات. کە تێیدا شێڵگیری خۆی لەسەر ئەو ڕێسایانەی کولتوری دەرەکی دەیانخاتە بەردەستمان، بۆ هاندانی بەرەو یاساکانی ناو عەقڵ لە کردەوەکانماندا بەدی بهێنێ. واتە دەکرێ لەدەرەوە شتێ وەرگری لەناو عەقڵدا، عەقلانی رەنگی پێ بدەیتەوە، بەمەرجێ عەقڵە بووە ڕەسەنەکەی تێدا نەبێتە قوربانی .

" گەر لایبێنتز هەماهەنگی کولتوریی ناو ئەو کۆمەڵگایە بگەڕێنێتەوە بۆ هەماهەنگی پێشینەی نێوان مۆنادەکان و هێگڵیش بیگەڕێنێتەوە بۆ پلانێکی پێشینە کە رۆحی جیهان دایناوە، ئەوەی کانتیش دەیگەڕێنێتەوە بۆ ئەو یاسا ئاکاریانەی کە لەناو عەقڵی تاکەکەسی ئاکاریدا هەن و هەموو تاکەکانی ناو ئەو کۆمەڵگایەش لە هەڵسوکەوت و کار و کردەوە جیاوازەکانیاندا ئیرادەیان دەستوور لەو یاسایانە وەردەگرێ".(١٨٩ ـ١٩٠).

تاکەکەس ئەو یاسایانە جێبەجێ دەکات، کە لەعەقڵی خۆیدا هەن. نووسەر کۆمەڵی نموونە، لە باسەکانی کانت، دەخاتە بەردەست خوێنەر. بەتایبەت ئەوەی ناوی دەنێ فرمانی ئاکاری و

فرمانی تەکنیکی، سەرچاوە لە ڕێنماییە زانستییەکانەوە وەدەگرێ و ئاکاریش لە ئاکارەکەیە و فرمانی ئاکاری ڕاستەقینەش سەرچاوە لە کولتوری عەقڵییەوە وەردەگرێ.

"بۆ ئەوەی پەیوەندییەکی عەقڵی و پێشینە لە نێوان کەسەکانی ناو مەملەکەتی غایەتەکان ـ کە هەر یەکەیان بۆخۆی غایەتێکە لە غایەتەکانی ئەو مەملەکەتە ـ بێتە ئاراوە، نابێت کەسەکانی ناو ئەو مەملەکەتە وەک وەسیلە سەیری یەکتر بکەن، واتە نابێت دۆخێکی وا دروست ببێت کە کەس تیایدا وەک وەسیلە دەرکەوت بکات. ئەمەش کاتێک دەبێت کە مرۆڤ ئیمکانی بە وەسیلەکردن و بەوەسیلەبوونی تیا نەمابێت، کاتێکیش مرۆڤ ئەو ئیمکانەی تیا نامێنێت کە ئیرادەی لەژێر ڕکێفی هەموو سوودخوازییەک دەرچوو بێت، با ئەو سوودخوازییەش سوودخوازییەکی گشتی بێت و خودی نەبێت".(١٩١)

بەشی دوازدەیەم

گەر مرۆڤەکان نەبنە هۆکار و دەستاوێژی خۆشگوزەرانی لە نێوان خۆیاندا، بە شێوەیەک دوور لە دادۆشین و بەکارهێنانی یەکتر، وا ماڵوێرانی بەسەر خۆیاندا دێنن. ئەم خەونی بەختەوەربوونەش ساتێ دێتە دی، مرۆڤەکان ئامانجی چاکەخوازیان باڵا دەست بێت و بۆ بەرژەوەندی و سوودی کەسی و خۆپەرستانە مامەڵە لەتەک یەکتردا نەکەن. هەموو مرۆڤەکان لە مرۆڤبووندا یەکن، لێ بەهرە و توانا و لێهاتوویی سروشتی جیاوازی لە (زیرەکی و تەمەڵی و ترسنۆکی و ئازایەتی...هتد)دا هەیە. کاتێک مەملەکەتی ئامانجەکانیش بەردەوام دەبێت، بۆ ئەوەی هەر مرۆڤێک ببێتە هەڵگری ئامانجی هەموو ئەوانی دیکە. پەیوەندی و هەماهەنگی تەنانەت بەختەوەریش نایەتە ئاراوە، بێ لە خۆبووردوویی مرۆڤەکان. کانت لە مرۆڤدا دوو شت جیا دەکاتەوە:

یەکەم: عەقڵ و ئایدیاڵە عەقڵییەکانی ناو مرۆڤە.

دووەم: ئەو ئیمکانیەتە سروشتییانەیە، کە لە سروشتی مرۆڤدا هەن.

بوونی عەقڵی مرۆڤ وا لە مرۆڤ دەکات بەخۆ غایەت بێت. مرۆڤایەتی مرۆڤ لە بوونە عەقڵییەکەی مرۆڤدایە.

"مرۆڤەکان بەهرە و تواناى سروشتی جیا جیایان هەیە و هەر ئەو توانا و بەهرە سروشتییە جیاوازانەیە کە جیاوازی نێوان مرۆڤەکانی خوڵقاندووە،ئەوەی مرۆڤەکان تیایدا دەبنەوە بەیەک مرۆڤیەتی مرۆڤە،واتە بوونی عەقڵی مرۆڤە،بەڵام ئەوەی مرۆڤەکان وا لێدەکات یەک نەبن، بوونی سروشتیانەی مرۆڤەکانە.مرۆڤ لەناو مەملەکەتی غایەتەکاندا بوونە عەقڵییەکەی دەرکەوت دەکات و لەوێ وەک بوونەوەرێکی عەقڵی هەست بە بوونی خۆی دەکات نەک وەک بوونەوەرێکی سروشتی"(.١٩٢)

فەیلەسووف کانت باس لە ئۆتۆنۆمی تاکەکەس دەکات و بەڵام نەتەوەخوازەکان باسی ئۆتۆنۆمی نەتەوە دەکەن.

" ئۆتۆنۆمی نەتەوە لای نەتەوەخوازەکان لەوەوە سەرچاوە ناگرێت کە رۆحی نەتەوەیی هەر نەتەوەیەک بەخۆی ئامانجە و دەبێت ئەم نەتەوەیە وەک بونەوەرێکی عەقڵی مامەڵەی لەگەڵ نەتەوەکانی تردا بکات و نەتەوەکانی تریش وەک غایەتێک مامەڵەی لەگەڵ بکەن و هیچیان ئەوەی تریان نەکات بە وەسیلە بۆگەیشتن بە ئامانجەکانی خۆی"(.١٩٤).

لە ڕاستیدا نەتەوەخوازی پێچەوانەی ئەم دەستوور و هاوکێشەیە کار دەکات، چونکە ئەرکی سەرەکی نەتەوەخوازی، وەک پێشتریش ڕوونکرایەوە، ئەوەیە کۆمەڵگا و گرووپەکانی دیکەی ناو سنووری دەوڵەتەکەی، لەناو خۆیدا بتوێنێتەوە. چ جیاوازی و فرەییەک نەهێڵێ. ئەوانی دیکە بکاتە بەردەبازی پەڕینەوە و زیاتر چنگ لە دەسەڵات و دەوڵەت گیرکردن و تواندنەوەی ئەوانەی دەرەوەی خۆی ئامانجێتی.

وەک ئەوەی نەتەوەخوازی تورکی لە تورکیا و، فارسی لە ئێران و عەرەبی لە عێراق و سووریا دا، دەرهەق بە کورد و ناتورک و نافارس و ناعەرەبەکانی دیکەی دەیکەن،ئیسپانی لە هەمبەر باسک و کاتالانی و..تاد. یاخود ئینگلیز لە بەرامبەر سکۆتی و وێڵزی و ئیرلەندیدا لە فۆڕمێکی تردا دەیکات.

"بە پێی بنەمای نەتەوەخوازی لەناو دەوڵەتی نەتەوەیدا کۆمەڵە کۆمەڵگایەکی جیاواز دەبێت ببن بە وەسیلە بۆ وەدیهێنانی ئامانجی بوونی تاکە کۆمەڵگایەک بە نەتەوە جا نەتەوە دێتە ئاراوە، گەر کۆمەڵگا جیاوازەکانی ناو سنووری سیاسی دەوڵەتێک هەر یەکەیان لە خۆیاندا ئامانج بن و بەرەو ئەوە بڕۆن ببن بە نەتەوە،نەتەوە دروست نابێت"(١٩٤)

بە پێی ئەم سیستەمە ئاکارییەی کانت، لەناو دەوڵەت دا، کاتێ نەتەوە سەرهەڵ دەدات و بوون پەیدا دەکات، کە کۆمەڵگا جیاوازەکانی چوارچێوەی سنوورە سیاسییەکەی، وا مامەڵە لەگەڵ یەکتردا بکەن، هەر یەکەیان کار بۆ بوون و نەتەوەی خۆی بکات و چ کاریگەرێتیی نەرێتی لەسەر ئەوی دیکەیان دروست نەکات، یاخود یەکێ لەم لایەنانە، ئەوی تر نەکاتە پەیژەو بە هەر نرخێک بێت، بەسەریدا بۆ بوونە نەتەوەی زاڵ سەرکەوێ.

ئەمەش کتومت پێچەوانەی کرۆکی ئامانجی نەتەوەخوازییە. چونکە نەتەوەخوازی گەرەکێتی هەموو تەنێکی نامۆ، بخاتە ژێر ڕکێفی خۆیەوە و بیتووێنێتەوە و بیکاتە پارچەیەکی هەمیشەیی لە خودی خۆی.

-لە کۆمەڵگای ئاکارییەوە بۆ نەتەوە

لە سیستەمی مۆنادەکانی لایبتنێزدا، دەگەینە سیستەمی تاکە کەسەکانی کانت، کە کۆمەڵگایەکی ئاکاریشی پێ دەڵێن، فیختە بەدوای ئەم دوانەدا دێ و بە پێی سەردەمەکەی خۆی، لەسەر بنچینەی دووبارەکردنەوەی بیرۆکەکانی ئەو دووانە، لێ بەرگێکی تر لەبەر گوزارشتەکەی دەکات،

که نەتەوەیە. جا بڕوانە، لە سەردەمێکی کورتدا تەنیا لە نێو فەیلەسووفانی ئەڵماندا، چ قەڵەمبازێ لە پێناوی چەسپاندن و بەرجەستەکردنی بیرۆکەی نەتەوە لەسەر دەستی فیختە دراوە و چیمان بۆ ئامادە دەکات.

"فیختە لەگەڵ ئەوەشدا جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە لایبنێتز و کانت لە بارەی تاکی سەر بەو سیستەمە دەیڵێن، بەڵام ئەوەش ڕووندەکاتەوە کە هەمان ئەو سیستەمە دەبێت لە ئاستی کۆییشدا پەیڕەوی لێبکرێت. گەر لای کانت ئەو سیستەمە تەنها سیستەمی تاکەکان بێت، ئەوە لای فیختە سیستەمی میللەتەکانیشە و چۆن تاکەکان دەبێت پەیڕەوی لەوە بکەن کە لەناو عەقڵیاندا بە شێوەیەکی پێشینە و خۆڕسک هەیە،دەبێت میللەتەکانیش پەیڕەوی لەوە بکەن کە بە شێوەیەکی خۆڕسک لەناو عەقڵی کۆییاندا بوونی هەیە و پەیڕەوی لە هیچ شتێک نەکەن کە لە دەرەوەی خۆیانەوە بۆیان دێت. ئەو میللەتەی توانی تەنها پەیڕەوی لەوە بکات کە لەناو عەقڵی کۆیی خۆیدا هەیە ئەوە نەتەوەیە و ئەوەش نەیتوانی پەیڕەوی لێبکات و پەیڕەوی لەوە کرد کە لە دەرەوە هاتووەتە ناوییەوە ئەوە نەتەوە نییە. میللەتێک کاتێک دەبێت بە نەتەوە کە تاکەکانی تەنها پەیڕەوی لەوە نەکەن کە لەناو عەقڵی خۆیاندا وەک سیستەمێکی عەقڵی بوونی هەیە،واتە مەرجی بوونی میللەتێک بە نەتەوە ئەوەیە کە تاکەکانی پەیڕەوی لەو سیستەمە ئاکارییە بکەن کە لایبنێتز بە سیستەمی مەملەکەتی خوا ناوی دەبات و کانت ناوی دەنێت مەملەکەتی غایەتەکان"(١٩٦_١٩٧)

لە شوێنێکی پێشووتردا باسمان لە فیختە و هەلومەرجی پێش پێشکەشکردنی وتارەکانی کرد. .شایانی ئاماژە پێدانە کە فەیلەسووفی ناوبراو، بایەخێکی زۆری بە پەروەردە و فێرکردن داوە و لەم ڕێگایەشەوە ویستوویەتی عیشقی قوتابی بجولێنی بۆ جیهانی ئەقلی و گەران بەدوای خۆدا و رزگاربوون لە نامۆیی و خۆناسینی ئەڵمانەکان. ئاماژەیەکی دیکەش بریتییە لەوەی بەو نەتەوەیە دەوترێت، نەتەوە، ئەوەی، کپێڕەو لەوە بکات، کە لە عەقڵیدا هەیە. واتە مەبەست خۆ خوێندنەوە و لەبەرچاوگرتنی تایبەتمەندیی و بەرژەوەندی باڵای نەتەوە و ڕەهەندەکانی تری کۆمەڵایەتی فەرهەنگی و سیاسیشە. نەتەوە نابێت بە نەتەوە، گەر بێت و لە دەرەوەی خۆیەوە، سیگنالی بزواندن و فەرمانی کارکردن و نەخشەی جموجوڵەکانی بۆ بێت. گەرەکە نەتەوە لەسەرپێی خۆی هەڵسا بێت و ڕەفتار بکات، نەک داگیرکراو و پاشکۆ و ملکەچی، فەرمانی دەرەکی بێت.

شەڕ و داگیرکارییەکانی ناپلیۆن و فەرنسا بۆ سەر ئەڵمان و زۆربەی ئەوروپا، نەک هەر بە سەرەتای وریابوونەوەی نەتەوەکانی ئەوروپا دادەنرێت، بەڵکو بە وەرچەرخانێکی مێژوویی هەستیار و گرنگ، لە مێژووی جیهانیشدا، دەدرێتە قەڵەم.

"لای فیختە هۆکاری ئەو داگیرکردنە دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە ئەڵمانەکان دەستبەرداری ژیانی عەقڵی خۆیان و تێرکردنی غەریزە عەقڵییەکانیان بوو بوون و سەرقاڵبووبوون بە ژیانی ماددی و تێرکردنی غەریزە سروشتییەکانیانەوە."(١٩٧)

بنۆڕە، چۆن بەزەقی پەنجە لەسەر ئەو برینە دادەنێ، کە بریتییە لە دوورکەوتنەوەی ئەڵمانەکان، لە کولتورە عەقڵییەکە. ئەم نامۆ بوونە،چۆن بەرەو بندەستی کێشیان دەکات و زەلیل خۆ دەنوێنن.

"لای فیختە بۆ ئەوەی گەلێک لە کۆیلایەتی و ملکەچبوون رزگاری ببێت،دەبێت ئیرادەی کۆیی خۆی لە حەز و ئارەزوو و بەرژەوەندییە دنیاییەکان پاک بکاتەوە و بکەوێتە ژێر ڕکێفی یاسا عەقڵییەکانی ئەو جیهانە عەقڵییە.دابڕانی ئیرادەی نەتەوە لە جیهانی عەقڵیی وا دەکات ئەو نەتەوەیە(ئەوە بزر بکات کە شوناسەکەی و سەربەخۆییەکەی پێکدەهێنێت)"(١٩٧)

جیهانێک بۆ بەرژەوەندییە شەخسییەکان، و تێرکردنی حەز و ئارەزووە ڕواڵەتیەکان بێت، سا مرۆڤێ لە سایە و سێبەری ئاوها جیهانێکدا پەروەردە بێت،لاواز و شکست خواردووە و جڵەوی ئیرادەی بەدەست خۆیەوە نییە. بە پێچەوانەوە، گەر یەکێ لە جیهانێکی پڕ عەقڵ دا پەروەردە بێت، پتەو و نەبەزیو دەردەچێ. هەر بۆیە ئامانجەکانی فیختە، پەروردەکردن بووە بە ئیرادەی باش، کە هەمان ئیرادەی چاکەیە. تاکێکیش بەم بژێوییە تەیار بکرێ،گومانی تێدا نییە،لە نەتەوەدا و بۆ نەتەوە، خزمەتگووزار بە سوود و گرنگ دەبێت.

"پەروردە دەبێت بە چاندنی خۆشەویستی و مەیل بۆ جیهانی عەقڵی،رووی قوتابی لە بەرژەوەندییە دنیاییەکان وەرگێڕێت و بیخاتە سەر رێی دۆزینەوەی یاسا ئاکارییەکانی ناو خۆی و دامەزراندنی ئیرادەی چاک"(١٩٩)

باشترین دەرمانی چارەسەریی بۆ نەتەوەیەکی بندەست، تا رزگاری بێت لە بندەستی، لە دیدی فیختەوە لە ڕێگای پەروەردە و فێربوونەوە بە ئەنجام دەگات. بۆیەکا فیختە قسەی جددی خۆی لەم کایەدا، بە ڕوونی دەکات و مانا و بەهایەکی تایبەتی پێ دەبەخشێ، تا قوتابیان و نەوەی نوێ، بە ئارەزووەوە بچن بەرەو پیری ئەو داوا و پێویستییە.

"دەبێت پەروەردە خۆشەویستی چاکە بەوەی کە چاکەیە،نەک وەسیلەی گەیشتنە بە خۆشگوزەرانی،لەناو تاکدا بچێنێت"(١٩٩)

جیهانی عەقڵی لە بوونە مومکینەکەیەوە بەرەو بوونێکی کردەیی هەنگاو دەنێت. فیختە بە پەرۆشەوە قسە لەسەر پاراستنی ڕەسەنایەتی ئەڵمان دەکات. لێرەشدا ئاماژە بە زمان و گرنگییەکانی دەدات. چاکە و چاکە کردنیش بۆ نەتەوە و بۆ مرۆڤ، گەوهەر و ستراتیژی چالاکییە مرۆڤدۆستییەکانە.

" نەتەوەی ئەڵمان لەناو جەرمەنەکاندا تاکە نەتەوەیەکە کە بۆ هیچ شتێک و لە هیچ بارودۆخێکی سەختدا دەستبەرداری سروشتی خۆی و ئەوە نەبووە کە عەقڵییە و بەردەوام هەوڵی ئەوەی داوە خۆی ساز بکات تا لە ڕێگەیەوە بەدی بێت و شێوەگیر ببێت".(٢٠٩)

د. عرفان ئاماژە بە بۆچوونێکی هێگڵ لەسەر ئەم حاڵەتە تایبەتمەندییەی نەتەوەی ئەڵمان دەدات و پێی وایە، پرسە فەلسەفییەکان لەناو ئەڵماندا نەمردوون، وەک ئەوەی لای نەتەوەکانی

تری ئەوروپا بار و بنەیان پێچاوەتەوە. هێگڵ تەنانەت پێی وایە، سروشت ئەم ئەرکەی بە ئەڵمان سپاردووە، کار لەسەر فەلسەفە بکات. فەلسەفەش بەو مانایەی ئەو دیاردەیەکی عەقڵییە و لە جیهانی عەقڵدا هەیە.

نووسەر دواتر دەڵێ:" نەتەوەخوازی نەتەوەی کردووە بە ئایدیاڵ و خەونی خۆی، نەک مەملەکەتی غایەتەکان". لای فیختە دەوڵەت دادوەری دەکات و ئاسایشی ناوخۆ دەپارێزێ. بە واتایەکی دیکە، دەوڵەت پێگە و مانایەکی هێندە جێی بایەخی لای فیختە نییە. فیختە دەوڵەت بە دیاردەیەکی دنیایی دادەنێ، لێ نەتەوەی لا بوونێکی عەقڵییە. ئەمەش لەوەوەیە، هەردەم سنووری سیاسی دەوڵەت هاوئاهەنگ و هارمۆنی نییە لەگەڵ بوونی نەتەوەدا. بۆ نموونە ئەڵمان لە دەوڵەتانی ئەڵمانیا و ئاوستریا/ نەمسا و سویسرا دا دەژین، لە نێو سنووری سیاسی ئەم دەوڵەتانەدا.بەس هیچ لایەک لەمانە لە ئەڵمانیبوونی خۆیان نەکەوتوون و ناکەون. ئەمەش دوا تێزی قسەکردنی فیختەیە لەسەر ئەم خاڵە:

"فیختە لە رووی ئەنتۆلۆجییەوە نەتەوە جیادەکاتەوە لە دەوڵەت و باس لەوە دەکات کە نەتەوە بوونێکی عەقڵی هەیە و سەر بە جیهانی سەروو هەستەکی مرۆڤە،بەڵام دەوڵەت بوونێکی مادیی و هەستەکی هەیە و سەر بە جیهانە ماددی و هەستەکییەکەی مرۆڤە".(٢١١)

کەواتە سنووری دەوڵەت چ مەرجێک لەسەر نەتەوەبوون دروست ناکات. کوردێکی باکووری کوردستان، خۆی بە هاوچارەنووسی کوردێکی باشوور و رۆژهەڵاتییەک بە هی رۆژئاواییەک دەزانێ، ئەگەرچی کورد لە ئێستادا لە نێو سنووری سیاسی چوار دەوڵەتی جیاوازدا بە داگیرکراوی دەژی. ئەم بۆچوون و قسەیەش بۆ عەرەب هەمان شتە، کە ئیمڕۆ لە نێزیکی ٢٠ دەوڵەتی جیاوازدا دەژین. کەواتە هێڵێکی سوور، کە نەخشەی سیاسی دەوڵەتێک دیاری دەکات، ناتوانێ بێتە کەوشەن و لەمپەر لەبەردەم جیهانە کولتوورییەکە و ناسنامەی نەتەوەیەکی خەملیودا. یاخود هەستی خۆ بە بەشێک دانان، کوردبوون، ئەڵمان بوون...هتد،بە سنووری سیاسی ڕێگری لێ ناکرێ.

بەشی سیازدەیەم

- دەوڵەت وەک دوا پەرەسەندنی بیرۆکەی نەتەوە

شایانی ئاماژە پێدانە، کەوا دەوڵەت یەکەمجار ئینگلیز و فەرەنسییەکان دروستیان کردووە، لە ڕێگای شۆڕشی نێوخۆییەوە، هاووڵاتی بڕیاری لەسەر دەوڵەت و بەها سیاسییەکان دا، بە چەمکی رۆسۆ(ئیرادەی گەل) بەرقەرار بوو، دەرئەنجام نەتەوە وەک ویستی هاوبەش ساز بوو. لە رۆژئاوای ئەوروپا، بەرئەنجامی خەباتی نەتەوایەتی، بۆ یەکخستنەوەی نەتەوە و نیشتمانی پارچە پارچە بوو. وەک نموونەی ئەڵمانیا و ئیتالیا کە پێی دەوترێ Unifying. لێرە نەتەوە پێش دەوڵەت هەبووە، لە ڕووی کولتوریی یاخود مێژووییەوە. هێردەر لە ئەڵمانیا ماتزینی Giuseppe Mazzini

1805-1872 لە ئیتالیا، ڕابەری ئەم بزاڤە بوون. هەندێ دەوڵەتی دیکەش دروست بوون لە ڕێگای داڕمانی ئیمپراتۆرەکانی وەک هابسبۆرگ و عوسمانیی و دواتر یوگسلاڤیا و شورەویش دێتە ئەم ریزەوە و ناسراون، بە Secessionist .

تیۆدۆر شیدەر، دەوڵەت بە دیاردەیەکی مێژوویی دادەنێ، ئەو تایپۆلۆگییەی بۆ مێژووی دەوڵەت کردووە. جێی خۆیەتی وتەیەکی ستیوارت میل، بکەینە دوا وتەمان لەسەر دەوڵەت، کە دەڵێ: ئەو خەڵکانەی کە خۆیان مافی حکومەتی خۆیان بەڕێوە نابەن، بەڵکو کەسانێکی تر، بەڕێوەی دەبەن، ئەوانە لە ڕووی مۆڕاڵی و عەقلانێتییەوە، بەرەو لەناوچوون دەچن.

دەوڵەت بەرزترین دەرکەوتنی گیان و ئەقڵە لە مێژوودا و لە لوتکەی پرۆسەیەکی دوورودرێژدا، کە لەسەرەتای شارستانێتی مرۆڤەوە دەستی پێکردووە و بەردەوام، هەتا دروستکردنی دەوڵەتێکی عەقلانی بەرەو پێشەوە هەنگاو دەنێ. بەلای هیگلیشەوە دەوڵەت هەقیقەتێکی کۆنکرێتی/ عەینی ئازادییە.

هێگلیش پێی وایە، ژیانی نەتەوە بێ دەوڵەت، واتە ژیانی دەرەوەی مێژوو. هەر بۆیەکا بیریارێکی سویسرایی دەڵێ: هەر نەتەوەیەک دەوڵەتێ و هەر دەوڵەتێ بۆ نەتەوەیەک.

لێرەدا، هەر عەقڵ سەرچاوەی بڕیاری تاکەکان دەبێت لەم پنتەوە هەنگاو هەڵهێنن و مامەڵە لەناو سیستەمدا بکەن. وەک وتمان بیرۆکەی نەتەوە پێشخانەکەی لای لابنێتز، وەک مەملەکەتی خودا، دەست پێدەکات و هەڵدەکشێ. لای کانت شەقاوێکی تر دەهاوێژێ و لە کۆمەڵگای ئاکاریدا خۆی نمایش دەکات و فیختە تەکانێکی تری پێ دەدات و وەک نەتەوە دەیخاتە روو، لێ هێشتا نەبووە بە نەتەوەی تەواو، دوا وێستگە لای هیگڵ چوارچێوەبەند دەبێت و بە ئاکام دەگات و دەچەسپێ و مۆرکی خۆی دەگرێ ودەچێتە قالبی نەتەوەی تەواوەوە.

"ئەوەی گوزارشتەکەی هیگڵ لە گوزارشتەکەی فیختە جیا دەکاتەوە ئەوەیە کە فیختە دەوڵەت لە نەتەوە دوور دەخاتەوە و بەوە وەسفی دەکات کە پەیوەندی بە نەتەوە نییە و نەتەوە سەرچاوە لەوە دەگرێت کە ئەقڵی و ناوەکییە و دەوڵەت سەرچاوە لەوە دەگرێت کە هەستەکی و دەرەکییە.

بەڵام هیگڵ دەوڵەت بە دوا شێوەگیربوونی بیرۆکەی نەتەوە دەزانێت و پێی وایە بیرۆکەی نەتەوە لەناو دەوڵەتدا دەگاتە ئەوپەڕی پەرەسەندن و دیاریکردنی خۆی و بەبێ دەوڵەت نەتەوە ناتوانێت بوونی خۆی تەواو عەینی بکاتەوە،بەڵام ئەمە ئەوە ناگەیێنێ نەتەوە بەبێ دەوڵەت بوونی نییە،گەر دەوڵەتیش نەبێت نەتەوە هەر بوونی هەیە،بەڵام نەتەوە بەبێ دەوڵەت وەک ئەوەی کە هەیە هەستەکی نابێتەوە و بوونی بەتەواوەتی لە بوونێکی عەقڵییەوە نابێت بە بوونێکی هەستەکی و ماددی.

ئەمەش ئەوە دەگەیێنێ بوونی دەوڵەت پێش مەرجی بوونی نەتەوە نییە و بوونی نەتەوە پێش مەرجی بوونی ئەو دەوڵەتەیە کە دەبێت بە دەوڵەتێکی نەتەوەیی.گەر نەتەوە قۆناغەکانی پەرەسەندنی خۆی نەبڕێت و نەگاتە دوا قۆناغی خۆی، دەوڵەتی نەتەوەیی بوونی نابێت.دەوڵەتی

نەتەوەیی بوونێکی عەقڵی لەناو بیرۆکەی نەتەوەدا هەیە و دوا دەرکەوتن و دوا شێوەگیربوونی بیرۆکەی نەتەوەیە".(٢١٣)

لە راستیدا قسەی فەیلەسووفان و بیرمەندان لەسەر دەوڵەت بەدوایی نایەت و ئێرەش مەیدانی خستنەرووی هەموو بۆچوونەکان نییە. بەڵام گرنگ ئەو حاڵەتەیە لای هیگڵ، کە بێ دامودەزگا و ئەو چوارچێوە یاسایی و سیاسییە، ئەستەمە نەتەوە، لە ڕەوتی پەرەسەندنە سروشتییەکەی خۆیدا، بە کۆنکرێتی بەرجەستە بێت. هەر بۆیە دەوڵەتیش لای هیگڵ ئەوەندە جێی بایەخە و دەڵێ: دەوڵەت حەقیقەتی بیرۆکەی ڕەوشتییە. یاخود دەوڵەت حەقیقەتی کۆنکرێتی ئازادییە. هێردەر و کانت و نیتچە و زۆری تریش، لە فەیلەسوفانی ئەڵمان قسەیان لەسەر دەوڵەت هەیە.

پرسی دەوڵەت لەنێو فەیلەسوفانی ئەو سەردەمەی ئەڵماندا، لەکاتێکدایە کە لە شوێنانی تر، سەروەری گەل، بەرباستر بووە. بەڵام ئەڵمان بە دوای رۆحی ڕەهادا دەگەڕان تا لە قەوارەی دەوڵەتدا دۆزییانەوە. دەوڵەت تا ئەم چرکەساتە، گرنگترین دامودەزگایە، وەک میکانیزمێ بۆ بەڕێوەبردنی کاروبارەکانی و زامنکردنی بوونی و خۆشگوزەرانکردنی ژیانی، کە مرۆڤ وەک دەستکەوت بەدەستی هێناوە. دۆیچیش دەزگای دەوڵەت بە گرنگترین داهێنانی مرۆڤ دەزانێ لە مێژوودا.

"دەوڵەت یەکێکە لەو دەرکەوتانەی بیرۆکەی نەتەوە کە بیرۆکەی نەتەوە لە دوا قۆناغی دیاریکردنی خۆیدا خۆی پێ دیاری دەکات،ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی نەتەوە بە شێوەگیربوونی بوونی خۆی دەوڵەت دروست دەکات و دەوڵەت نەتەوە دروست ناکات،ئەمەش یەکێکە لە گرنگترین جیاوازییەکانی نێوان تیۆرە عەقڵییەکەی نەتەوە لەگەڵ تیۆرەکانی نەتەوەخوازیدا"٢١٣

د. عرفان پاشان دەرگا، بەڕووی باسێکی فراوانی تردا دەکاتەوە و لە خەرمانی بیر و فەلسەفەی هێگڵ ئەم چەند مەلۆیەمان بۆ ئامادە و پێشکەش دەکات.

" لە روانگەی هیگڵەوە نەتەوە نە دروست دەکرێت و نە بەرهەمی ململانێ کۆمەڵایەتییەکان و پێداویستییە کۆمەڵایەتییەکانی مرۆڤە، نەتەوە پێش ئەوەی لە واقیعدا دەرکەوێ دەبێت وەک ئایدیاڵێکی عەقڵی لەناو عەقڵدا هەبوو بێت. دەرکەوتنی نەتەوە لە واقیعدا عەینی بوونی ئایدیاڵی نەتەوەیە لەناو واقیعدا.بۆ سەلماندنی ئەوەی کە نەتەوە پێش ئەوەی بوونێکی واقیعی هەبێت، دەبێت بوونێکی عەقڵی هەبێت،هیگڵ دەگەڕێتەوە بۆ ئەو تێڕوانینەی کەوا سەیری جیهانی سروشتی و رووداوەکانی دەکات کە بە رێکەوت و لە خۆڕا روونادەن و عەقڵ لە پشت رووданیانەوە هەیە،گەر عەقڵ لە پشت رووداوەکانی سروشتەوە هەبێت،ئەوە رووداوە مرۆییەکانی ناو مێژووی مرۆڤایەتیش ،لە خۆڕا روونادەن و عەقڵ جڵەوگیریان دەکات. ئەو بۆ ئەم مەبەستە گریمانەیەک پێشنیار دەکات و دواتریش هەوڵی سەلماندنی دەدات.گریمانەکە بەم شێوەیە(عەقڵ جڵەوگیری جیهان دەکات و پاشان مێژووی جیهان وەک رێڕەوێکی عەقڵانی لەبەردەممانداخۆی دەخاتەروو،ئەم زانینە هەستە و ئەم باوەڕهێنانە تەنها گریمانەیەکە لە بواری مێژوودا بەوەی کە مێژووە). گەر مێژووی جیهان جڵەوەکەی لەدەستی عەقڵدا بێت و نەتەوەش دەرکەوتەیەکی ناو

ئەو مێژووە بێت،دەبێت نەتەوە بوونێکی عەقڵی لە مێژوودا هەبێت و لە بارودۆخێکی مێژوویدا دەرکەوتی کرد بێت".٢١٤

پێموایە، ئەم برگەیە لە بۆچوونی هیگڵ، پێویستی بە هیچ روونکردنەوە و لێدوانیک نەبێت. چونکە ئەو باسگەلە، جەوهەر و ناوەڕۆکی ئەم کتێبە پێکدێنێ و هاوکات ئەم بۆچوونانە، ڕوانگەی تیۆرییە عەقڵییەکە لەسەر دروست بوونی نەتەوەیە. پێشتر باسمان لێوە کردووە و بە درێژایی ئەم نووسینە هاوشانمان دەبێت و هەر دووپاتی دەکەینەوە. لە لاپەڕەکانی دواتردا دەکەوین بەسەر چەند بۆچوونێکی تازە و هەستیاردا، کە بریتییە لە:" ***عەقڵ جیهان ئاڕاستە دەکات...*** و تا دەگاتە ئەوەی بنووسێ:" ***عەقڵ حوکمی جیهان دەکات و پێشتریش حوکمی کردووە"*** *(٢١٧)* ئەقڵ رابەر و سەروەرە، ئەقڵیش بوویەکە لە مرۆڤ دا، بەرجەستەبووە.کەواتە، مامۆستا مەسعوود محەمەد وتەنی: **هەر مرۆڤ فاکتە ئەرێنییەکە و ئاغای سەر زەوییە.**

ـ هەنگاوەکانی تێگەیشتن لە شێوەگیربوونی عەقڵ لە واقیعی مرۆییدا

" بوونی نەتەوە لە عەقڵدا شتێکە و بوونی لە واقیعدا وەک بوونێکی کردەیی و شتێکی ترە."٢١٨

بیرۆکە و ئایدیاکان ، سەرەتا لە ناو عەقڵدا چرۆ دەکەن و دواتر لە شێوەیەکدا، زەق دەبنەوە. کەواتە عەقڵ لانک و هێلانەی سەرەکی، لە دایکبوونی بیرۆکەکانە. بۆیە هەر بوونێکی تێدا بێت، جیاوازە لەو بوونانەی دیکە، کە لە شوێنانی تر دا هەن. هەڵبەتە عەقڵ بە فاکتی هۆشەوە، تەنیا خاسێتی مرۆڤە و چ بوونەوەرێکی دیکە، بەم ئەقڵ و هۆش بەهرەمەند نییە. بەم پێیە رۆحی نەتەوە، بوونێکی عەقڵییە و هەر لەناو عەقڵدایە.

" بۆ ئەوەی رۆح لە بوون بەهێزەوە هەنگاو بنێ بۆ بوون بە کردە،دەبێت بوارێک بۆ وەدیهاتن و خۆ ئاشکراکردنەکەی هەبێت، ئەو بوارەش هیگڵ بە مێژووی هەمەکی ناوی دەبات. رۆحی نەتەوە بۆ ئەوەی لە بوون بەهێزەوە لەناو مرۆڤگەلێکدا کردەیی ببێتەوە،دەبێت بکەوێتە سەر شانۆی مێژووی هەمەکی و لەوێ خۆی لە شێوەی نەتەوەدا ئاشکرا بکات. بەم پێیە بۆ دەرکەوتنی نەتەوە پێویستمان بە رۆحی نەتەوە واتە ئایدیاڵی نەتەوە دەبێت لەناو عەقڵدا و پاشان پێویستمان بە مرۆڤگەلێک دەبێت کە ببنە هیولای شێوەگیربوونی ئەو رۆحە. بۆ ئەو واقیعەش کە نەتەوە تیایدا دەردەکەوێت پێویستمان بە مێژووی هەمەکی دەبێت. مێژووی هەمەکی بواری دەرکەوتنی نەتەوەیە و ئەو ئامانجەش کە عەقڵ دەیەوێت پێی بگات،شێوەگیربوونی نەتەوەیە لەناو دەوڵەتدا،دەوڵەت عەینی بوونەوەیەکی کامڵی رۆحە و ئامانجە رەهاکەی عەقڵە".٢١٩

بەشی چواردەیەم

بەلای هیگڵەوە، قۆناخی یەکەمی دەرکەوتنی رۆح، بریتییە لە دڵنیاییەکی هەستەکی و دووەم دەرپێکردن بە رۆح و لە سێیەم و دوا قۆناخدا، رۆح دەبێتە مایەی تێگەیشتن و هێز. رۆحی نەتەوە، کە لە پێشینەی عەقڵدا وەک بیرۆکەیەک هەواری هەڵخستووە. پێویستی بە مەیدان و

گۆڕەپانێک هەیە، خۆی تێدا نمایش بکات، تاوەکو ببێتە هێزێکی کارا و دێفاکتۆی سەر زەوی و بەچاوان ببینرێ. کەواتە رۆحی نەتەوە، پێویستی بە کەرەسە و هیولایەکە، بۆ شێوەگیربوون و بەرجەستەبوونی خۆی. ئەو بوار و چرکەساتەی ئەم رۆحەی تێدا، دەردەکەوێ بە دەربڕینی هیگڵ، مێژووی هەمەکییە. ئەو وێستگەیەش کە رۆحی نەتەوە، دەیەوێ پێی بگات و بیکاتە مەنزڵگای خۆی، دەوڵەتە.

ئا بەم جۆرە، دەوڵەت دامەزراندن و دروستکردن و، کۆنکرێت بوونی رۆحی نەتەوە و بەرجەستەبوون و چەسپاندنی ئامانجی ڕەهای عەقڵە.

-ئازادی وەک ماهیەتی رۆح

رۆح وەک چەمکێکی مینۆکی و بوویەکی سروشتی، ماهیەتی بریتییە لە ئازادی. ئەمە لە کاتێکدایە، گەر لە جیهانبینییە، مادییەکەوە تەماشای جیهان بکەین، وا قورسایی/ بارستایی، جەوهەری هەر مادەیەکی هەیە لە گەردووندا. رۆحی نەتەوە وەک ئایدیاڵێک لەناو عەقڵدا، چییە و چۆن پەی پێ دەبرێت، ئەمەش باسێکی جیاوازی نێوان رۆح و مادەیە. د. عرفان لە رێگەی بیروڕاکانی هیگڵەوە، لەم بابەتە دەدوێ و دەنووسێ:

هیگڵ دەڵێ:" *دەکرێت لە سروشتی رۆح تێبگەین گەر لە دژە راستەوخۆکەی واتە مادده بڕوانین. هەروەک چۆن ماهیەتی مادده قورسییە،لە لایەکی ترەوە دەکرێت جەخت لەسەر ئەوە بکەینەوە کە جەوهەر یان ماهیەتی رۆح ئازادییە".* ٢٢٠

ئا لێرەدا ئەوەی نابێت لە بیر بکرێ ئەوەیە، ئازادیش وەک گەوهەری رۆح دێتە مەیدانەوە و ئامادەگی خۆی نیشان دەدات. هەموو بوون و بەهاکانی دیکە، بێ لە ئازادی، کە لێرەدا، رۆحی تاک و نەتەوە دەگرێتەوە، نرخیان دادەبەزێ و بێ مانا دەبن. ئازادی ترۆپکی ئەو بەهایانەیە، کە مرۆڤ بۆی تێکۆشاوە و بەردەوامیشە، لە تێکۆشان بۆ گەیشتن پێی . ئاخر چونکە بێ ئازادی وەک بەنرخترین بەها و سەرمایە،مرۆڤ چ سەنگ و ڕۆڵێکی نابێت و بێبەشە لە هەستیارترین و گرنگترین نرخ و بەها. رۆحی بریندار و دەستەمۆ و دیل، لە هەر کەس و میللەتێکدا بێت، نیشانەی کوێرەوەریی ناتەواوێتی ئەو تاک و نەتەوەیەیە.

" ئازادی وەک ماهیەتی رۆح جیاوازییەکی زۆری هەیە، لەو ئازادییەی کە مەبەست لێی ئازادبوونە دەرەکییەکەیە و پەیوەستە بە حەز و ئارەزوو و پێداویسییە جەستەیی و سایکۆلۆجییەکانی مرۆڤەوە.ئەم جۆرە لە ئازادی رێگرەکانی لە دەرەوەی مرۆڤدا نین و لەناو مرۆڤدان و پەیوەستن بە ویست و ئیختیاری مرۆڤەوە. رۆح لەناو مرۆڤدا حزور پەیدا ناکات گەر مرۆڤ رێگر بێت لە بەردەم ئەوەدا رۆح ئازادی خۆی وەک ماهیەتی خۆی دەرکەوت پێبکات". ٢٢٠

شایانی ئاماژەپێدانە، لێرەشدا هەر مرۆڤ خۆی بە ویست و خواستی ناوەکی خۆی بڕیار دەدات و دەرەوەی خۆی دەرەتانی، کاریگەرێتی لەسەر بڕیاری مرۆڤ نییە، ئایا رۆحی لە خۆیدا، بە دیلی قەتیس بمێنێتەوە؟ یاخود پانتاییەکی بۆ فەراهەم بکات، تا کرۆک و بوونی خۆی تێدا بخاتە ڕوو. ئازادی ڕۆحی پلەیەکی بەرزی دیکەی مانای ئازادییە.

نووسەر ئەڵقەی باسەکەی، لێهاتووانە پێکەوە دەبەستێتەوە و دیوێکی تری گووتەی ئازادی ڕوون دەکاتەوە و دەنووسێ:

"واتە ئازادی لێرەدا ئازادی ئەو بوونەوەرەیە کە بە خۆی لە خۆیدا هەیە.ماددە هەڵگری ئەم خاسێتە نییە، چونکە بەخۆی لە خۆیدا بوونی نییە و بەردەوام بۆ بوونی پێویستی بە غەیری خۆیەتی(ئازادی تاکە حەقیقتێکی رۆحە،ماددە خاوەنی قورسیە ـ کێشکردن gravity ـ چونکە مەیلی بۆ خاڵێکی مەرکەزی هەیە، بەزەروورەت ئاوێتەیەکی تێرە لە کۆمەڵە بەشێک کە لە یەکتری دووردەکەونەوە،ماددە هەوڵ دەدات بەرەو یەکبوون بڕوات،هەر لەبەر ئەمەشە خۆی وێران دەکات و بەرەو نێو دژەکەی خۆی دەڕوات ـ واتە ئەو خاڵەی کە چیتر بەش نابێت ـ ،گەر بیشیتوانیایە بگاتە ئەو خاڵە،نەدەبووەوە بە ماددە و لەناودەچوو. ماددە هەوڵی ئەوە دەدات بیرۆکەکەی خۆی وەدیبهێنێ،بوونی هزری ئەو لە یەکبووندایە،بەڵام رۆح دەکرێت وا پێناسە بکرێت کە چەقەکەی لەناو خۆیدایە،یەکبوونێکی لە دەرەوەی خۆی نییە،ئەو یەکبوونە کردەییانە لەناو خۆیدا هەیە،ئەو لە خۆیدا بە خۆی هەیە،لە کاتێکدا ماهیەتی ماددە دەکەوێتە دەرەوەی خۆی،بەڵام رۆح بوونێکە لە خۆیدا ئەمەش خودی ئازادییە)".٢٢١

ئازادی لێرەدا توانای بوونە لە خۆدا و بەس بە خۆیشی، واتە کاتێ بوونەوەرێ ئازادە، کە هەر بە خودی خۆیەوە/ زاتی خۆیەوە گرێ درابێ و زیگنالەکانی فەرمانی لە خودی خۆیەوە بۆ بێت و خۆی سەربەستانە رەفتار بکات لە ناوەڕا لە ڕێی عەقڵەوە فەرمانی بۆ بێت و بکەوێتە جووڵە. مرۆڤیش کاتێ ئازاد دەبێت و ئازادە، کە چ کاریگەرێتی دەرەکی لەسەر نەبێ و کەس لە بری خودی خۆی، خۆیشی لێرەدا، واتە ئەقڵ حوکمی نەکات. واتە هەر خۆی ئاغای خۆی بێت و دوروبەر، بێ ئاگاداری هۆش و ئەقڵ نەیبزوێنێ. مامۆستا مەسعوود دەڵێ:

<< بێ مرۆڤ هەرچی سروشت هەیە گیانی شانازی و نرخی بەرز و داهێنان و دۆزینەوە دەدۆڕێنێت و دەبێتە قەپیلکی حەتاڵ و بەتاڵ ،بێئاگا و بێنیاز>>.

د. عرفان،مەڵۆیەکی دیکە دەخاتە سەر خەرمانی باسەکەیی و دەنووسێ:

" بوونەوەرێکی کۆیی وەک نەتەوەش کاتێک لەناو خۆیدا بە خۆی هەیە،بوونەوەرێکی کۆیی ئازادە و رۆحی نەتەوە لە ناویدا حزوری هەیە،بەڵام کاتێک بۆ بوونی پشت بە هێزە دەرەکییەکان دەبەستێت و بەمە دەگۆڕێت بۆ غەیری خۆی رۆح تیایدا غائیب دەبێت و ئازادییەکەی لەدەست دەدات و دەبێتە بەشێک لە جەستەی غەیر،بەمەش شوناسی خۆی لەدەست دەدات.مرۆڤ وەک بوونەوەرێکی تاکانە و نەتەوە وەک بوونەوەرێکی کۆیی بەبێ حزوری رۆح ئازادنین و ناتوانن لە خۆیاندا بە خۆیان هەبن".٢٢١ ـ٢٢٢

ئەو پرۆسە سروشتییە، وەک پێشخانێ، دەبێتە زەمینەی ڕسکانی نەتەوە. ئیدی نەتەوە بەخۆی، لەناو خۆیدا، وەک بوویەکی کۆیی ئازادە و وابەستە نییە، بەهیچ کاریگەرێتییەکی دەرەکییەوە. ئالێرەدا رۆح ئامادەگی تەندروستی خۆی هەیە، لەناو نەتەوەدا. بەڵام کاتێ نەتەوە بوونی خۆی

لە خۆیدا لەدەست دەدات و پشت بە هێزێکی دەرەکی دەبەستێ، ئیدی رۆحی ئازادی تێدا نامێنێ و لەم بەهایە، داماڵەخاس دەبێت.

بۆ نموونە نەتەوەیەک ئیرادەی ژیان لەدەست بدات و بە گوزەرانی ژێردەستی نەتەوەکی تر رازی بێت،و ئالای سپی خۆبەدەستەوەدان بڵند بکاتەوە، وا مانا و خەسڵەتی نەتەوەبوون لە خۆیدا دەکوژێ و ڕۆحی ئازادیشی تێدا نامێنێ. دەرئەنجام ملکەچ و زەلیلی فەرمانی بێگانە دەبێت، و لەدەرەوەی بازنەی ویستی خۆی هەڵدەسووڕێندرێت.

ـ ئیرادە و رۆحی نەتەوە

"بۆ ئەوەی رۆحی نەتەوە وەک ئایدیاڵێکی عەقڵی ناو عەقڵی هەمەکی لە جیهاندا وەدی بێت و بکەوێتە سەر شانۆی مێژووی هەمەکی و بیرۆکەی ئازادیش وەک خاسیەتێکی کرۆکی رۆح لە واقیعی نەتەوەدا دەرکەوێت و ببێتە خاسیەتێکی کرۆکی نەتەوە،توخمێکی تری پێویستە. نەتەوە کاتێک پێویستی بەم توخمە دەبێت،ئەمە وای لێ ناکات لە خۆی دەرچێت و بۆ بوونی پێویستی بە غەیری خۆی هەبێت ".٢٢٢

هەڵسوکەوت و ڕەفتارە مرۆییەکان، ئەو توخم و کەرەسانەن، رۆحی نەتەوە بۆ وەدیهێنانی بیرۆکەی خۆی کە ئازادییە، بەکاری دەهێنێ. ئەو شتەی بیرۆکەی ئازادی، واقعی و پراکتیکی دەکات و دەیخاتە سەرباری، لە **"بوون لە خۆدا"** بەرەو **"بوون لە پێناو خۆدا"** شەقاو بهاوێ، کاروکردەکانی خەڵکە. کاتێ ئەم چالاکی و رەفتارانە، نابن و ئامادە نابن، رۆح بە تەنیا دەمێنێتەوە و هەر خۆی بۆ خۆی ئاشکرا دەکات. ئەو ساتەی مرۆڤ، دەتوانێ لەم خۆئاشکراکردنە، بڕوانێ و ببینێ، ئەو چرکەساتەیە، رۆح هەر لە مەملەکەتی عەقڵدا دەرفەتی خۆنوێنی هەیە و هاوکات بۆ ئەوەی رۆح لە غەیری خۆیدا خۆی ئاشکرا بکات، دەبێت مرۆڤ کار و کردەکانی خۆی بکاتە پانتایی و زەمینەی خۆئاشکراکردنی رۆح لە واقیعدا.

دوای ئەوەی زانیمان رۆح دەبێتە بنەمای کاروکردە مرۆییەکان، ئەوسا توخمی دووەم قووت دەبێتەوە، دەبێت رایکێشینە ناو هاوکێشەکەوە، تاوەکو دەرەتانی ئەوەی هەبێت بەرەو بوونی کارەکی بڕوات. واتە تا ئەو شتەی وەک هێز هەیە، بیگۆڕێت بۆ بوون بە کردە یان بۆ وەدیهاتنی کردەیی. هێزە پاڵنەرەکەی ئەو توخمی دووەمەش، ئیرادەیە. ئەمە پوختەی بیروڕاکانی نووسەرە لەسەر هاوکێشەی نێوان ئیرادە و رۆحی نەتەوە. کەواتە ئەو چرکەساتەی مرۆڤ بچێتە ناو مەملەکەتی عەقڵ، ئێرە هەواری خۆدەرخستنی رۆحە. بەڵام بۆ ئەوەی رۆح، لە دەرەوەی خۆیدا، خۆی بنوێنێ، دەبێ مرۆڤ رەفتار و کردارەکانی بکاتە زەمینەی ئاشکرابوون، تا دەرکەوتنی رۆح لە نێو واقیعدا دێتە کایەوە. هێزی بزوێنەر بەرەو ئەم ئامانجی ئیرادەیە، وەک توخمێکی پاڵنەر دێتە مەیدانی ئەو ململانێیەوە. ئام بەم هەنگاوە وردانە، نوسەر دەمانگەیەنێتە ئەم خاڵە بایەخدارە.

بەشی پانزدەیەم

"ئیرادە لێرەدا ئیرادەیە لە پێناوی خۆئاشکراکردنی رۆحی نەتەوە لەناو واقیعدا و لە پێناو خۆیدا،رۆح کە دێتە ناو کاروکردەوەکانی میللەتێکەوە،ئەو میللەتە لە ئاستی میللەتەوە بەرز دەکاتەوە بۆ ئاستی نەتەوە،ئەمەش بەوە دەبێت کە جەستەی میللەت خۆی ساز بکات بۆ ئەوەی رۆحی نەتەوە خۆی لە کاروکردەوەکانیدا ئاشکرا بکات.نەتەوە بە خۆئاشکراکردنی رۆحی نەتەوە لە کاروکردەوەکانی میللەتەوە بە هۆی ئیرادەی کۆیی میللەتەوە دێتە ئاراوە".٢٢٣

دوابەدوای تێگەیشتن لە رۆح و ئیرادەی نەتەوە، پێویستە ئاماژە بە توخمێکی دیکەش بدەین، کە بەشدارە لە وەدیهێنانی نەتەوەدا. ئەویش کار و کردەوەکانی میللەتە، کە ماهیەتی ئەوانیش ئیرادەیە. ئەوەی جێی سەرنجە، ئیرادە هەمیشە ئەوەی بەرهەمی دێنێ، لەسەرچاوەی رۆحەوە هەڵنەساوە، ڕەنگە لە دەرەوەی ڕۆحیشەوە، کارەکی بکاتەوە. هەربۆیە بە پارێزەوە قسە لە ئیرادە دەکرێ و و گەلێ جاران، تێڕوانینی جیاواز لەسەر ئیرادە هەیە. وەک ئاماژەمان پێدا، بە درێژیی باس لە خۆنوێنی رۆحی نەتەوە کرا، ئێستا دەگەینە توخمی دووەم، کار و کردەوەکانی میللەتە، ڕۆڵ لە بەدیهاتنی نەتەوە، دەگێڕێ کە ماهییەتی چالاکی و خەباتەکە، ویست و خواست/ ئیرادەیە.

"کاتێک بە خراپی سەیری ئیرادەی مرۆڤ دەکریت،ئەوە لەوێوە سەیر دەکرێت کە ئیرادە دێتە ژێر ڕکێفی ئەو پێداویستی و حەز و هەڵچوون و تەبیعەت و بەهرە تایبەتانەوە کە مرۆڤ هەیەتی و ناکەوێتە ژێر رکێفی رۆح".٢٢٣ _٢٢٤

کاتێ هەموو مانا و ئاماژە و پێناسەکانی ئیرادە، لێرەدا تەواو نابێت، نووسەر دەست لە کارەکەی بەرنادات و بە دواچوونێکی ژیرانە دەکات و دەنووسێ:

"ئیرادە ئەو هێزە کارایەیە کە جەستەی مرۆڤ چالاک دەکات و دەیخاتە جووڵە تا بە کاروکردەوەکانی خۆی بیگەیێنێ بەو ئامانجەی کە ئامانجی یەکێک لەو دوو سەرچاوەیە کە رکێفی ئیرادەیان کردووە".٢٢٤

مەرج نییە هەمیشە عەقڵ و لۆژیک زاڵ و بڕیاردەر بن بە سەر کردەوەکانی مرۆڤدا، چونکە هێزەکەی تریش< حەز و غەریزەکان>، بەردەوام گوشاری خۆیان بۆ سەر مرۆڤ لەکاردایە. کەواتە مرۆڤ لەنێو دوو جەمسەری پێچەوانەی یەکتردا گیری خواردووە. یەکێ ئەقڵ و ئەوی دیکەی حەز و غەریزە بێسنوورەکان.

بۆ زیاتر روونکردنەوەی مەبەست، د. عرفان نموونەک لە مێژووی کورد دێنێتەوە و بەراوردی بەم بۆچوونە دەکات و دەنووسێ:

" حاڵەتی مەمی ئالان لە داستانی مەمی ئالاندا نموونەیەکی باشە بۆ روونکردنەوەی ئەو حاڵەتەی کە هەڵچوونەکان تیایدا پەیدا دەبن و وزە دەبەخشن بە ئیرادە بۆ وەدیهاتنی ئایدیاڵە عەقڵییە. مەم و زین لە داستانەکەدا هەر یەکەیان لە مەملەکەتێکی دوور لەویتر دەژی،

*هەردووکیان لە شەوێکدا تووشی حاڵەتێکی خەوئامێز دێن و لەو حاڵەتە یەکتری دەبینن، لێرەدا مەم لە جیهانی عەقڵی خۆیدا زین وەک ئایدیاڵێکی عەقڵی ناو عەقڵی خۆی دەبینێ،ئەم بینینە بینینێکی هەستەکی و واقیعی نییە، چونکە بە هەستی بینین و لەناو بینراوەکاندا زەینی نەبووەتەوە لەناو خۆیدا بینیویەتی.کاتێک مەم،زین وەک ئایدیاڵێک لەناو جیهانی عەقڵدا دەبینێت،تووشی عەشق دەبێت و بینینەوەی ئەو ئایدیاڵە لە واقیعدا دەبێتە تاکە ئامانجی ئەو و ئەوەی کە پێش ئەم حاڵەتە لە لای ئەو خەون و ئامانج بووە،بەهۆی بینینی ئەم ئایدیاڵەوە فەرامۆش دەکرێت و بیردەچێتەوە.*لاپەڕەیەک دواتر باسەکە لەم چەند دێڕەدا چڕ دەکاتەوە و دەنووسێ *: حاڵەتی عەشق ئەو حاڵەتەیە کە ئیرادە چالاک دەکات بۆ ئەوەی جەستە ئاراستە بکات بەرەو وەدیهێنانی ئایدیاڵێکی عەقڵی لەواقیعدا،ئەو تاکەکەسانەی وەک مەم لە خۆیاندا پەی بە ئامانجە ناوەکییە عەقڵییەکەی ناو خۆیان دەبەن لە ڕواڵەتدا وا دەردەکەوێت ئەو ئامانجەی کە هەیانە ئامانجێکی تاکەکەسییە و هیچ پەیوەندییەکی بە ئامانجی هەمەکی میللەتەوە نییە. بەڵام ئەحمەدی خانی،زۆر بە وردی هۆشیارە بەوەی کە ئەوەی لە مەمدا وەک ئامانجێکی تاکەکەسی خۆی دەنوێنێ لە پشتییەوە ئامانجێکی کۆیی هەیە کە وەدیهاتنی ئایدیاڵی نەتەوەیە لە عەقڵی کۆیی میللەتدا لە هیولایەکدا کە جەستەیەکی سیاسییە و پێی دەوترێت دەوڵەت". ٢٢٧_٢٢٨*

نووسەر پرسیارێکی لۆژیکی قووت دەکاتەوە و دەپرسێ، چۆن لە ڕێگای ئامانجی تاکە کەسێکی وەک مەم. لەم حیکایەتەدا، ئامانجی کۆیی وەک ئەو ئامانجە پەنهانە، کە ئەحمەدی خانی لە مەم و زیندا دەیخاتەڕوو، ئەنجام دەدرێ؟. د.عرفان بە وتەیەکی هیگڵ، وەڵامی پرسیارەکەی خۆی دەداتەوە.

"لێرەدا هیگڵ ئەوە ڕووندەکاتەوە ئەوەی عەقڵی و وێنەییە،ئەوە توخمە کرۆکی و ڕاستەقینەکەیە و عەقڵ لەناو تاکەکاندا ئەو ئامانجە کۆییەی خۆی کە وەدیهاتنی ڕۆحی نەتەوەیی میللەتێکە لەناو دەوڵەتدا لە شێوەی ئامانجێکی تاکەکەسی و ڕاگوزەردا بۆ تاکەکانی ناو ئەو میللەتە دەینوێنێ و ئەوانیش وەک ئامانجێکی تاکەکەسی دەیبیننەوە و عەشقی وەدیهاتنی دەکەوێتە سەریان و بەرەو وەدیهێنانی ئاراستەیان دەکات"٢٢٨ _٢٢٩

لە درێژەی هەمان بابەتدا، دەنووسێ:

" بۆ ڕوونکردنەوەی ئەمە دەکرێت نموونەی خولقانی دەوڵەتی عەقڵ بهێنینەوە،لەم جۆرە دەوڵەتەدا(دەوڵەت بە دامەزرانێکی تۆکمە دادەمەزرێت و لەڕووی ناوەکییەوە بەهێز دەبێت،گەر بەرژەوەندی تایبەتی هاوڵاتیان لەگەڵ بەرژەوەندنی گشتی دەوڵەتدا ببنەوە بە یەک، بە شێوەیەک هەر یەک لەوان تێربوونی خۆیی و وەدیهاتنە کردەییەکەی لەویتریاندا ببینێتەوە، ئەم مەسەلەیە لە خۆیدا گرنگییەکی زۆری دەبێت،بەڵام هەر دەبێت زۆرێک لە دامەزراوەی ناو دەوڵەت بکەونە سەرپێ،هەر دەبێت زۆرێک لە دامودەزگای سیاسی و هاوڕێ لەگەڵیاندا کۆمەڵە ڕێکخستنێکی سیاسی گونجاو دابمەزرێن. ئەمەش کۆمەڵە ململانێیەکی درێژخایەن لە عەقڵ دەخوازێت،تا ئەو ڕێکخستنە ساز و گونجاو و ڕاستەقینانە بدۆزرێنەوە،هەر وەک چۆن ئەوەش

*دەخوازێت کە جۆرەها ناکۆکی لەگەڵ بەرژەوەندی و هەڵچوونە بەشەکییەکان بووروووژێنێ، ئەمەی دوایيان رەگداکوتانێکی زەحمەت و بەرەنجی دەوێت تا لە کۆتاییدا سازییە دامەزراوەکە وەدی بێت)".*٢٢٩

ئەم دیدە، وزە لە سەرچاوەکەی خۆی، کە ئایدیاڵە عەقڵییەکەیە وەردەگرێ، عەقڵ ڕەشمەی ئیرادەی بە دەستەوەیە و نابێ ئیرادە بچێتە دەرەوەی کۆنترۆڵی عەقڵەوە، دەنا رەنگە کارەسات بخوڵقێ. بە کورتی کار و کردەوەی مرۆڤ، ئیرادەی گەرەکە و ئیرادەش پێویستی بە سەرچاوەی وزە هەیە.

هیگڵ ئەم سەرچاوەیە بە هەڵچوونە ناوەکییەکان ناو دەبات. بۆ نەخشاندنی تابلۆکە و چوارچێوە بەندکردنی، باس لە ئەنجامدانی ئەو بزاڤ و چالاکییانەی نەتەوە و تاکەکانی دەکات، کە دەبنە هاوکار و یارمەتیدەرێ بۆ گەیشتن بە ئامانجە تایبەتییەکان. هاوکات کار و کردەکان، دەستاوێژ و ئامراز و هۆکارێکن بۆ گەیشتن بە ئامانج و دەستکەوتی گەورەتر. بەم شێوەیە بۆمان ڕوون دەبێتەوە، هەر ئەقڵ حوکمی جیهان دەکات و دواتریش حوکمی مێژووی جیهانیش دەکا. ئەقڵیش، لە مرۆڤدا بەرجەستە بووە، واتە بە دیوەکەی تردا، هەر مرۆڤ پاڵەوانی سەر شانۆی جیهانە. جارێکی تر، بۆ ڕوونکردنەوەی مەبەست، نووسەر لای خانی دەمێنێتەوە و دواتریش دەنووسێ:

" مەم لە داستانی (مەمی ئالان)دا، تاکە کەسێکە شوێنی وەدیهاتن و بینینەوەی ئەوە دەکەوێت کە ئایدیاڵییە و وەک ئامانجێکی تاکەکەسی لە خۆیدا پەی پێ بردووە.لە (مەم و زین)ی ئەحمەدی خانیدا،مەم نموونەی تاکە کەسی میللەتێکە کە وەدیهێنانی رۆحی نەتەوەیی خۆی کردووە بە ئامانج.خانی لەو ئامانجە دەدوێت کە عەقڵ یان رۆحی جیهان وەک ئامانجێکی کۆیی و وەک رۆحی نەتەوەیی نەتەوەیەک لەناو تاکەکانی ئەو میللەتەدا بە رەنگ و شێوەی جۆراو جۆر بەشەکی دەکاتەوە و ئامانجەکەی خۆی لەوان دەشارێتەوە.ئەوان لە پێناو وەدیهێنانی ئامانجە باڵاکەی خۆیدا بەرەو ئامانجە بەشەکی و کەسییەکەی خۆیان ئاراستە دەکات...رۆحی نەتەوەیی کورد عەقڵ وەک ئامانجێکی خۆی لەناو تاکەکانی میللەتێکدا بەشەکی دەکاتەوە،کە مەم نموونەیەکە لەو تاکە کەسانە. خانی لە رێگەی مەمەوە ئەو رازە کۆییە ئاشکرا دەکات،کە رازی وەدیهاتنی رۆحی نەتەوەیی میللەتێکی لەو جۆرەیە لەناو دەوڵەتدا.رۆحی نەتەوەیی کوردبۆ وەدیهاتنی پێویستی بە توخمی دووەمە،کە کاروکردەوەی کۆمەڵە تاکێکە کە ئایدیاڵێکی عەقڵی وەک ئەو ئایدیاڵەی کە مەم لە داستانی (مەمی ئالان)دا پەی پێدەبات،وەدی بهێنن و شێوەگیری بکەن.رۆحی نەتەوە لە رێگەی ئەو عیشقەوە خۆی لەو کاروکردەوانەدا شێوەگیر دەکات،کە هی ئەو کەسەن عاشقی ئایدیاڵێکی لەو جۆرەیە. ئایدیاڵ و عیشق و ئیرادەی ناو ئەو تاکەنەی میللەت،هۆکاری وەدیهاتنی شێوەگیربوونی رۆحی نەتەوەیە لەناو دەوڵەتدا" ٢٣٠

بە پوختی دەتوانین، هاوکێشەکە بەم جۆرە دابرێژین: کاروکردەی مرۆڤ، پێویستی بەویست و خواست/ ئیرادەیە، ئیرادەش سەرچاوەی وزە دەخوازێ. بە کورتی و کرمانجی قسە لێرەدا لەسەر چالاکی زیندووانەی میللەت و تاکە کەسەکانێتی، لێرە و لەوێ، دەرکەوت دەکەن. بابەتەکەش لە

جەوهەردا بریتییە لەوەی ئەو بیروباوەڕە، کە عەقڵ حوکمی جیهان دەکات و دواتریش حوکمی مێژووی جیهانیش دەکات. ئەمە ناوەڕۆکی بۆچوونەکەی نووسەرە، لەسەر ئەم خاڵە.